

174 z jejíž struktury dovedl mnoho vyčisti. Český duch neznásilňuje jiných myšlenkou, český duch touží zaníceně sloužit myšlence a obětovati se jí: v tom jest základní rozdíl dvojího národního ethosu, který není možno ničím vyrovnati...

Jen tím vysvětluji si, že udržela se a vzrůstala u nás strana národně sociální, která neměla vůbec ideového podkladu ani původní jednotné metody hospodářského boje. Žila prostě a prospívala z toho, že celá řada českých duší nemohla přijmouti marxistickou nauku československé sociální demokracie a byla odpuzována ještě více v praxi od jejího českého překladu, prozáklého celem duchem závislosti na vzoru německém...

Proto jest mně i pochybno, vytvoří-li nový radikálně sociální směr Fr. Modráčka a soudruhů onu základnu pro žádoucí sjednocení všeho českého dělnictva „v jednu velkou moderní stranu politickou, v jednu velkou odborovou organizaci a v jednu velkou organizaci družstevní“, po němž volá náš červený sešitek na str. 9, pokud bude státi na půdě strany sociálně demokratické a pokud bude chtít pracovati v jejím rámci. To ostatně ukáže nedaleká budoucnost.

Zatím soudím, že čím opravdověji bude usilovati o to, aby byl skutečně novým, českým socialismem, tím rozhodněji bude se rozcházeti i theoreticky se starým marxismem a tím úsilněji bude musiti *tvoriti ze svého a po svém*, národně politicky, hospodářsky, kulturně i společensky.

Blízká budoucnost ukáže, je-li radikálně socialistické křídlo Fr. Modráčka a soudruhů s veliký úkol, který stojí přede dveřmi a žádá si neodbytně svého řešitele: dovede-li sjednotiti v jediný tábor všecko české dělnictvo. Neboť po tom volá doba kategoricky. Žádá si sjednocení stran a vlastně pro přítomnost nejbližší jen *dvou* stran: jedné, která by spojila všechny, kdož nechtějí paktovati s minulostí a záplatovati jí budoucnost, kdož touží ze všech sil po samostatné tvorbě státně národní, a druhé, v níž by se sešli všichni — honem, jak jim říci? — ano, všichni... *skromnější...*

František Mareš osvoboditel

175

Od laika pro laiky

František Mareš zapsal se nám všem nezapomenutelně v duši svými poslánými národními za války i před ní. Za války byla to jeho stať „Strom“, v tomto listě otištěná, která vzrušila mysl i širší veřejnosti svou krásnou věrou národně kulturní; před válkou jeho akce za získáním vyšší jednoty národní překonáním tehdejší politicky stranické roztržičnosti, tehdejšího politického atomismu. Není náhodné, že dnešek, poučený strašnou školou půl čtvrtá roku, který uplynul od tehdejšího podnětu Marešova, snaží se uskutečniti jeho myšlenku; již tato vnějšková shoda ukazuje, že myšlenka Marešova nebyla nic cizího, náhodného, z ciziny přejatého a polapeného, nýbrž něco, co rostlo z české duše národní a jejího nitra.

František Mareš ukázal se zde kulturním filosofem v plném smyslu slova, to jest někým, kdo vytyčuje ideály životu jednotlivcovu i hromadnému životu národnímu; kdo nalézá vyšší smysl a účelnost v dějích, jež bezduše provozuje a opakuje náhodná životná empirie prostou setrvačností.

Ale *tato* část tvorby Marešovy leží až na konci jeho posavadní dráhy. Počátky její věnovány jsou badatelské činnosti *odborné*. Mareš jest fyziolog a první práce jeho jsou, jak se říká, exaktně vědecké, t. j. obírají se odbornými záhadami na podkladě experimentálním. Od těchto otázek ryze odborných zvolna přecházel k záhadám všeobecnějším a všeobecnějším, dotýkajícím se podstaty a hodnoty poznání vědeckého, tvořivosti životné, účelnosti, skutečnosti a pravdy, tedy posledních a základních

176 věci, zajímavých každého člověka, a právě člověka jako člověka, hluboce lidsky.

Pro mne jest cenné a významné, že Mareš blížil se těmto posledním záhadám zvolna, krok za krokem tak, jak se ukládaly jemu jako *pracovníku a dělníku vědeckému* jako mučivé záhady, žádající si rozřešení. Jedině takový postup jest cenný, poněvadž není vzduchoprázdňě abstraktní, nýbrž souvisí co nejdůvěrněji s *osobností vědcovou*: s jejím mravním silněním a růstem. Právě jako exaktní badatel byl Mareš svým jemným svědomím vědeckým přímo nucen zúčtovat si záhady, které byly podkladem a podmínkou jeho vědecké práce. Co to jest experiment a jaký jest jeho význam? Co se jím může dokázati a co nikoliv? V čem jest t. zv. exaktné poznání a jaká jest jeho hodnota? Co jest předmět a podmět vědecký a jak jest zúčastněn při díle vědeckém? Co jest skutečnost a jaké má stupně? Co jest v díle vědeckém pravda a co iluze? Kolik dočasného a přibližného má každá vědecká theorie?

Takto byl Mareš přiveden k tomu, aby zjednal *sobě* jasno o filosofických podkladech své odborné vědy, fysiologie; takto stal se filosofem, *takto*, to jest tlakem svého *svědomí* stále se jemnějšího, stále se šlechtícího stykem s vědeckým dílem, s vědeckou prací. To jest pro mne nejvzácnější při tomto vývoji; na to kladu důraz. Kdežto většina odborníků při své práci odborné, jak známo, žel, svědomím svým často hrubne a syroví, Mareš jím jemněl — a to jest tak krásné.

Takto, ne nějakým chtěným apriorismem, dostal se do rozporu s běžnou filosofií přírodních věd své doby. Přírodní věda druhé polovice devatenáctého století, pokud se vůbec starala v lepších svých představitelích o theoretický podklad a výklad své odborné práce, řekl bych skoro své odborné dílny, stála na stanovisku naturalismu a materialismu, noeticky venkoncem nevinného, nekritického. Kde se šlo již hodně vysoko, braly se na pomoc hypotézy darwinovské, které vykládaly všecko z vnějška, vnějším přizpůsobením, výběrem, bojem o život; ale většina přírodopytčů spokojovala se „filosofií“ ještě hrubší a sy-

rovější, filosofií blízkou německým materialistům Büchnerovi, Vogtovi, Moleschottovi, filosofií, kterou nazval vtipně Garborg, tuším v Umdlých duších, filosofií koňských sil. Všecko svádělo se na HP.

V této „filosofií“ nebylo kvalit, byla jen kvanta; všecko bylo v jádře totožné, dalo se změřit, zvážit, vyjádřit číslem. Principem totožnosti zjednodušilo se, ale ovšem i skreslilo se, zfalšovalo se do krajnosti všecko dění přírodní. Tato „filosofie“ domnívala se, že může vyložit všecko dění životné několika pojmy fysiky a chemie. Všecky děje živého organismu byly takto sváděny v souhrn prostých primitivních a rudimentárních dějů fysických a chemických. Naproti tomu dovodil Mareš, že takovýto výklad jest blud, který křivdí nejcharakterističtějšimu, co vyznačuje organism: jeho životu, a přehlíží jej. Dovodil, jak již experiment objevuje badateli nekonečnou složitost dění životního, jehož nelze nikterak opsati a vyčerpati kritérii a pojmy z nižší oblasti chemicko-fysické.

To jest tedy smysl Marešova vitalismu. Aby nám nebyl frází, jest třeba uvědomiti si, co znamená: obhajobu *stupnice hodnot, hierarchie hodnot*. Živý organism jest cosi *vyššího* než sloučenina chemická, životnost cosi jedinečného svého druhu — nedá se svěsti v nižší kategorie neorganické a vysvětliti jimi.

Takto již ve svém vlastním odboru překonal František Mareš nazírání mechanisticko-materialistické. Mareš dospěl k tomu, že přírodu nelze pochopiti z vnějška, to jest z *příčín*. Již v přírodním dění životním shledal zvláštní sílu jedající *účelně*, tedy jedající z vnitřní tvořivosti a po záměrech. O této teleologii přírodní tvorby čtou se celé stránky v díle Schopenhauerově, Mareš také ve své krásné historicko-noetické knize *Idealism a realism* v přírodní vědě věnoval mu kapitolu plnou vděčného podivu; Schopenhauer vedle Kanta jest hlavním filosofickým učitelem Marešovým. Ale ovšem nesmí se viděti v tom více než dosti náhodné setkání vnitřního spříznění; vždyť teleologii přírodní nalezeš již u Platona, a Mareš mohl se dovolati pro ni i tohoto antického veleducha.

Tedy již říše přírodní jest Marešovi říší záměrů, hodnot, vnitřní tvořivosti: životní funkce vytváří si orgány; není produktem, jest tvořivý činitel. A tento idealism zpřizvučuje ovšem Mareš ještě více tam, kde vstupuje v oblasti duše a ducha, v říše tvorby lidské a lidské společnosti. Ty jsou mu po výtce říšemi hodnot a ideálů, mravního úsilí a vědomé tvorby v duchu a v pravdě.

Proto v úvaze nesoucí ironický název „Psychologie bez duše“ odmítá Mareš psychologii positivisticky odbornou, která chce pouze popisovati nebo seskupovati a tříditi *jev*y duševní právě jako *jiné jevy přírodní*, a vymáhá uznání duše jako samotvorného a samosvojného činitele, jako osobního podmětu pochodů psychických, kterých není možno svésti v objektivnou vnějškovou příčinnost jevového dění přírodního. Proto v studii „Naturalism a svoboda vůle“ Mareš odmítá determinism, který by chtěl býti něčím více než zjištěním příčinnosti ve světě vnějškovém, ve „Vědě o náboženství“ ostwaldovský monism, který by vědecký utilism a vědeckou ekonomiku chtěl nastolit na náboženský prestol, ve „Vědě a kultuře“ a v „Německé kultuře a jejích zkažených plodech u nás“ potírá aroganci vědecké formulovosti a apriorné pojmové schematičnosti, která chce samozvanecky mistrovati a tyranisovati život, jehož bohatství a síle tvořivé nedovede býti práva.

V tomto smyslu jest mně Mareš *osvoboditelem*. Osvobodil nás od tyranie vědy doktrinářské, která výrobou pojmů znásilňovala a znásilňuje život neméně než technické užití její výrobou děl, granátů, houfnic, dynamitu, ekrasitu a jiných strojů a látek vražedných. Ukázal, že skutečností mnohem skutečnější než předměty světa vnějšího jsou naše skutky: co prožíváme a zejména co tvoříme. *Skulky* naše — ano, toť jediná a vlastní *skutečnost*: jak hluboce vidí zde česká etymologie, jak jemné svědomí má toto slovo!

Jeho působením uvědomilo si u nás více lidí, než by jich bylo bez něho, že moderní t. zv. filosofie vědecká rázu Haecklova a konečně i Ostwaldova (neboť jeho energetika není než maskovaný materialism a jeho energie jest důsledkem téhož nepravého

principu totožnosti jako prahmota Haecklova) jest vpravdě táž surová múra dusící život jako kterékoli fantastické a fanatické dogma jakékoli historické církve. Ano, jest třeba pochopiti i více: tato „filosofie“ jest mnohem dogmatictější než dogmatická filosofie na př. Tomáše Aquinského. Neboť tuto filosofii zcela církevní *žilo* miliony a miliony duší lidí dnes zemřelých, avšak lidí opravdu *velikých*, čistých, heroických, tvořivých a ušlechtilých, kdežto filosofii Haecklovu žije a může žiti jen několik zakuklených a zmatených pedantů německých, kteří by si hráli rádi na volné duchy nebo dokonce myslitele.

Tato „filosofie“ má jen všecky *stinné* stránky velikých dogmatických filosofii historicko-náboženských, bez jejich předností, bez jejich velkosti, která byla v životodárné a živototvorné pokoře před absolutními jednotlivými pomysly, danými mimo osobnost a její zkušenosti. Tato „filosofie“ jest číře fantastická zvůle a anarchie, maskovaná však — a v tom jest její nebezpečí — scholastikou lživědecké průkaznosti a závaznosti.

V jubilejní den Marešův, ve statích odborně vědeckých a filosofických, vyvolaných tímto datem, bude asi upozorněno na to, že snahám Marešovým odpovídají nebo jim se blíží různá moderní kladení a řešení problémů poznávacích v cizině, u zvěčnělého filosofujícího matematika Poincaré a Bergsona, u některých německých voluntaristů, u amerických a anglických pragmatistů, a bude snad i vyslovena radost z toho, že česká myšlenka filosofická a vědecká drží stejný krok s velikou rytmickou vlnou světovou.

Nejsem odborník filosofický a jmenované autory znám dosti zlomkovitě a nesoustavně, abych mohl rozhodovati o tom. Ale i kdybych rozhodovati mohl, hlavní důraz kladl bych na to, že přiblížení toto není vnějškové, nýbrž temení se z bytostného jádra české duše, jež měla vždycky úctu zvláště jemnocitnou k *vnitřním pravdám* a úctu i k skutečnostem vnějškovým a jevovým jako k odlesku jejich.

Nejsem filosof z profese; jsem básník, tvůrce slovesný vlastní produkcí i kritikou. Ale jako tvůrce slovesný bojoval jsem boj

180 v lecčems obdobný boji Marešovu proti dogmatickému realismu, který přeceňoval skutečnost předmětnou a předmětné poznání konstatováním pozorovatelským na úkor prvořadě pravdy tvořivého svéprávného nitra, a byl jsem jím proto a jsem jím proto i dnes ještě kaceřován. I mohu s tohoto stanoviska snad vroucněji než jiní pochopiti osvobodivou činnost Marešovu a vystihnouti její závažnost a dosah.

Na okraje odkazu Martenova čili o světské zbožnosti

181

Miloš Marten, nedávno zvěčnělý essayista a povídkář, přemýšlel mnoho o záhadě češství jako duchového typu tvůrčího, přemýšlel o něm, jako přemýšlíme o něm všichni, kdož se cítíme dnešními tvůrci a dělníky na liše národního příští. Poslední knihou jeho essayí, jeho Akordem, prostupuje jako červená nit tato jitřivá záhada. Hledaje poslední kořeny tvorby Máchovy, Zeyerovy a Březinovy, naráží stále na cosi, co připomíná mu zjevy veliké národně náboženské minulosti: Chelčického, Komenského. Českou religiositu tuší pod velikými básnickými zjevy včerejška i dneška: českou religiositu jako cosi odchylného od religiosity Západu, jež jest řád a kázeň a tvrdá duchová vláda nad životem, ale odchylného i od religiosity protestantsko-německé.

Jako přímý doplněk Akordu vydán byl nyní z pozůstalosti Martenovy rozhovor *Nad městem*¹, třicet čtyři stránečky řídkého tisku s frontispicem Zdenky Braunerové. Její lept jest kresba bojovného barokního archanděla tuším z Toskánského paláce na Hradčanech: štíhlý, křehký, okřídlený, baletnímu zjevu z opery podobný, s pernatým chocholem na hlavě, v ruce plápolavý meč, bližší thyrse než nástroji vražednému, tanečním krokem stoupá nad dračí hlavu, hotový vrhnouti se na nové nepřátele.

Jest to týž anděl, kterého apostrofuje essayista na konci své knížečky: „Dnes ráno vyšed, viděl jsem . . . archanděla s mečem, jak

1 - Vydal Ludvík Bradáč na Vinohradech. 1917.